folk/ed. Derg, 2022; 28(2)-110. sayı
DOI: 10.22559/folklor.1956

Araştırma makalesi/Research article

Bayburt'un Kara Kışı: Tepegöz

Tepegöz: Bayburt's Harsh Winter

Tuğba Akkoyun Koç*

Öz

Milletlerin hafızalarında derin izler oluşturan savaş, kıtlık, iç siyasi çatışmalar, doğal afetler gibi türlü olayın nesiller boyunca mitolojik ögelerle aktarıldığı destanlar, Dede Korkut Hikâyeleri'nden uzak bir yerde değildir. Hikâyelerdeki mitik dönem izleri, yoğunlaştırılmış bilgilerle donanmış tabakalı bir yapı oluşturmuştur. İlk tabaka, kronolojik olarak en son eklenen tabaka olmakla birlikte en anlaşılır olan ve genel okuyucuya hitap eden tabakadır. Sonraki tabakalar, bağlamının okurdan biraz daha uzaklaşması nedeniyle derinde kalmaktadır. Bu çalışmada derin yapıya ulaşmak için; metinlerdeki sözcüklerin ve oluşturdukları yapıların rastlantısal olarak değil "seçim" yoluyla varlık gösterdiklerinden, ideolojinin metne hâkimiyetinden, bağlamdan hareket eden, metnin arkeolojisine odaklanan söylem çözümlemesi yönteminden ve dil bilimsel antropolojinin bakış açılarından yararlanılmıştır. Söz konusu iki çalışma alanı daima birbirleriyle etkileşim ve alışveriş içindedir. Bazı araştırmalara göre iklim, medeniyetin oluşmasında oldukça önemli

Geliş tarihi (Received): 16-08-2021 – Kabul tarihi (Accepted): 5-04-2022

* Dr. Öğr. Üyesi, Bayburt Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü (Bayburt University Faculty of Humanities and Social Sciences Department of Turkish Language and Literature). takkoyun@bayburt.edu.tr. ORCID 0000-0002-0840-1832

bir rol oynamakta ve sosyal, ekonomik ve siyasi ögelerle etkileşim içinde olmaktadır. Böylelikle yerkürede yaşanan iklim değişiklikleri ve sonuçları (kıtlık, göç vb.), savaşlar, önemli savaşçılar ve kanaat önderleri, zaferler edebî metinlerle nakledilebilmektedir. Tepegöz hikâyesindeki katmanlı yapı irdelendiğinde de iklim-insan etkileşimi bağlantısı açıkça görülür. Bu bağlamda Basat'ın Tepegöz'ü Öldürdüğü Boy, söylem çözümlemesinin disiplinler arası boyutuna uygun olarak; çevre tarihi, tıp, iklimbilim, zooloji, jeoloji, coğrafya, toponimi gibi çeşitli disiplinlerin verileriyle desteklenerek incelenmiş ve Tepegöz-kara kış bağı ortaya konmuştur. Tepegöz tasavvurunun; insanın temel ihtiyaçlarından olan sağlıklı metabolizmaya erişme, barınma ve yemek yeme unsurlarına engel olan uzun ve sert kışları ifade ettiği görülmüştür. Mit, destan, masal, efsane gibi metinlerde yer alan ve genellikle "fantastik" denilen Tepegöz gibi varlıkların insan hayatını türlü şekilde sonlanma noktasına getiren insan dışındaki bir tehdidi ifade ettiğini düşünmek mümkündür.

Anahtar sözcükler: *Tepegöz, Basat, Tepegöz ve kış, Dede Korkut Hikâyeleri ve iklim, devler, Cyclops*

Abstract

Epics, in which various events such as war, famine, internal political conflicts, and natural disasters, have deep traces in the minds of nations and are conveyed through generations with mythological elements that are not too far from the Dede Korkut Stories. Mythic period traces found in the stories have formed a layered structure equipped with concentrated information. Although chronologically, the first layer is actually the last layer added, it is the most understandable and appealing layer to the general reader. The latter layers are much deeper because its context diverges a little further from the reader. In order to reach the deep structure, as aimed in this study, the method of discourse analysis, which focuses on the archeology of the text, is based on the dominance of the ideology on the text, and the perspectives of linguistic anthropology has been used; since the words and structures they form in the texts come into existence not by chance but by "selection", These two fields of study are always in an interaction and exchange with each other. According to research, climate plays a very important role in the formation of civilization and interacts with their social, economic, and political elements. Thus, climate changes and their consequences (famine, migration, etc.), wars, important warriors, opinion leaders, and victories throughouth the world can be conveyed through literary texts. When the layered structure in the Tepegoz story is examined, the connection between climate-human interaction is clearly seen. In this context, the story where Basat killed Tepegöz, has been analyzed with the support of data from various disciplines such as environmental history, medicine, climatology, zoology, geology, geography, and toponym, in accordance with the interdisciplinary dimension of discourse analysis; as a result, the Tepegoz-harsh winter link was revealed. As per the concept of Tepegöz; it has been observed that there is reference to the long and harsh winters that prevent access to a healthy metabolism, accommodation, and eating, which are basic human needs. It is possible to assume that "fantastic" beings like Cyclops, which can be found in myths, epics, fairy tales and legends, express

a non-human threat that brings human life to an end in various ways.

Keywords: *Tepegöz, Basat, Tepegöz and winter, Dede Korkut Stories and climate, giants, Cyclops*

Extended summary

Background:

Epics in which various events such as war, famine, internal political conflicts, and natural disasters that have deep traces in the minds of nations are conveyed over generations are not far from the Dede Korkut Stories. They have similarities in terms of both containing collective memory, containing imaginary elements and verse parts. Dede Korkut Stories are counted in the period of "transition from epic to folk tale" with its rich structure, in which we can find mythological elements as well. Therefore, the Stories show concentrated information and a layered structure. Although the first layer is the last layer to be arranged, it is the most understandable and generalized layer. The next layers stays deeper because its context diverges a little further from the reader. Some kind of text archeology is required to reach the deep structure. For this reason, I used the discourse analysis method in the article and therefore carried out an interdisciplinary study. The claim of this study is that beings that show various physical and behavioral anomalies that we can encounter in oral literature are non-human factors that endanger the "survival", which is the primary need of humans. Through the toponymy, I came to the conclusion that the anomaly in this story, namely Tepegöz, symbolizes the harsh winter season experienced at an uncertain time in a certain geography.

Research purpose and methodology:

Discourse analysis focuses on the archeology of the text, as the words and the structures they create come into existence not by chance but by "selection", revealing completed texts. It tries to determine the ideology of the text, why it is organized, its purpose, and what is desired to be achieved when the goal is achieved. It starts from the idea that every completed text is a person / mass that it tries to "convince". It reveals the exchange of meaning between reader and writer. Although the method started with the analysis of political discourses, it was also used on literary works due to its ability to reveal the deep structure. In this sense, Dede Korkut Stories; is like a treasure for discourse analysis, due to its wide range from mythology to epic, from epic to folk tale, from pre-Islamic to post-Islamic. When the layered structure in the Tepegöz story is examined, the connection between climate-human interaction is seen. According to some researches, climate plays a very important role in the formation of civilization and interacts with social, economic and political elements. Historical data and climatic conditions of the period to which the data belongs; It significantly affects the beginning and course of important political events and the behavior of societies. "Environmental History", which has recently begun to appear in the literature, deals with such connections as a branch of science that examines the mutual relationship between nature and man over time. The working principles of Environmental History were also used in the article.

Findings:

Oral literature in the primitive / primitive creations of societies; It is an artistic way of transferring as much data as possible with little words. Oral literature was an important tool in transferring the acquired knowledge and experience to the new generation. It had a very important function in the process until the use and spread of writing. Since aesthetics are also taken into consideration in the knowledge carried by literature, arts and symbolizations such as analogy and exaggeration are frequently seen. The climate changes and their consequences (famine, migration, etc.), wars, important warriors and opinion leaders, victories in the world can be conveyed through literary texts. As used in similar meanings today; The magnitude of the event conveyed is like a "giant", the enemy is like a "dragon", the shed blood is like a "sea", carried with symbols. In this context, the Tepegöz story; It has been studied with the support of data from various disciplines such as environmental history, medicine, climatology, zoology, geology, geography, and toponym, and the Tepegöz-black winter bond has been tried to be revealed. Tepegöz imagination; It has been observed that it refers to the long and harsh winters that prevent access to a healthy metabolism, accommodation and eating, which are basic human needs.

Giriş

İnsanın ürettiği her şeyde insana dair veriler bulunur. Estetik duygu ile yaratılan edebiyatın içeriği de bu anlamda son derece zengindir fakat nispeten daha kapalıdır. Metnin anlam mübadelesini tamamlayabilmesi ve yeniden anlam üretebilmesi, verilerin daha iyi anlaşılabilmesi ile mümkündür. Bu durum, metinlerin çeşitli disiplinlerin bilgilerinden yararlanılarak çözümlenmesinin yolunu açar. Maddi ve manevi kültür ögelerinin incelenmesinden yola çıkan antropoloji, sosyoloji, etnografya gibi pek çok bilim bulunmaktadır. Dil, bu ögelerin başlıca taşıyıcısıdır. Dilden hareketle tarihsel, psikolojik, ideolojik altyapı anlaşılabilir. Toplumun geçmişinde yer alan önemli olaylar/ kişiler dille kodlanıp geleceğe ulaştırılır. Tecrübenin ve bilginin aktarılması, bilginin birikimli ilerlemesini sağlar. Bir sonraki nesil, bazı bilgileri hazır bulduğundan temel atmakla uğraşmaz, yeni katlar inşa eder. Sözlü döneme ait olan epik anlatılardan destanlarda dilin taşıyıcı yönü ön plandadır. Epik ürünlerde gerçek olaylar, süreç içerisinde gerçekten uzaklaşsa da tarihsel bağlarını kısmen korur. Epik malzeme; tarihsel gerçekle mitsel olanın kaynaşması ve bu kaynaşmanın nesnel gerçeklik düzeyinde işlenmesiyle oluşur. Destansı malzeme; tarihsel olaylarda öngörülen gerçek bir boyuttan ve söz konusu tarihsel olayları, yani gerçeği ortadan kaldıran veya gerçek dışı kılan bir bağla sürdürülen mitik bir boyuttan meydana gelir. Tarihsel gerçekler, epik malzemenin ortaya çıkmasına neden olur. Ortaya çıktığı ilk anda, tarihsel bir gerçek yalnızca gerçektir; anlatılmaya başlandığında ise tarih olur. Ancak bu tarihsel gerçek, gerçeğin sınırlarını zorlayacak, aşacak kadar muazzam ve fantastikse, yani gerçekleştiği çağın insanlarının kavrama kapasitesini aşıyorsa, kanıtlanamaz bir mitsel bağlılık kazanır. Zamanın geçmesiyle mitik olan, olgusal olanla karışır ve destansı bir malzeme haline gelir. Böylece destanlarda iki düzlemden söz edilebilir: destansı malzemenin gerçeklik boyutunun tezahür ettiği tarihsel düzlem ve epik malzemenin mitsel boyutunun tezahür ettiği sıra dışı düzlem (da Silva, 1987). Destansı özel-

likleriyle Dede Korkut Hikâyeleri'nde de tarihî olanın zaman içinde geçirdiği aşamaları ve mitik bir malzeme haline gelişini gözlemleyebilmek, bu düzlemleri görebilmek mümkündür.

Tarih-insanlık bağı sonucu ortaya çıkan her şey pek çok bilim için önemlidir. Buna bağlı olarak, tarihe geleneksel bakıştan ayrılan yeni bilim dalları da gelişmektedir. İnsanlık tarihinin doğadan ayrı olarak değerlendirilmesinin ve anlaşılmasının mümkün olamayacağı anlayışıyla ortaya çıkan çevre tarihi; doğayı ve çevreyi tarih içerisinde savaşlardan siyasete, kültürden ekonomiye tüm süreçler için sadece bir sahne değil, aynı zamanda karşılıklı etkileşimin bir zemini olarak görmesiyle geleneksel tarih anlayışından ayrılır. Geçmiş dönemlerde şüphesiz ki doğa, insan hayatı üzerinde günümüzden çok daha büyük baskı yaratıyor ve onu zorluyordu. Bu da geleneksel tarihin çevresel değişim koşullarıyla açıklanmasını daha anlamlı kılmaktadır. İklim değişiklikleri, depremler, yer kabuğunun milyonlarca yıldır devam eden hareketleri geçmişten geleceğe uzanan döngülerdir. Böylece çevre tarihi, günümüz insanına şöyle bir içerik sunacaktır: Tarihi süreçte yaşanmış büyük felaketler veya olaylar durup dururken gelişmemiştir, olayların geliştiği yer ve çevresel etkenler daima sıkı bir ilişki içerisindedir (Gönençgil ve Vural, 2016).

İklim-insan etkileşiminde günümüze yakın bir dönem olarak Küçük Buzul Çağı (MS 1300-1850) etkileyici örnekleriyle göze çarpmaktadır. Bu dönemde sıcaklıkların düşmesi, yağışların düzensizleşmesiyle beraber tarımda verim şiddetli biçimde düşmüş, insanlar yeni üretim kaynakları arayışına girmiştir. Mevcut durum; sanat ve edebiyata da yansımış, dönem yazarlarının eserlerinde ve ressamların tablolarında bu soğuk dönemin etkileri görülmüştür. Fiziki coğrafya etkenleri içinde iklim, hem doğal çevre açısından hem de insan etkinlikleri açısından ana belirleyicidir. Bu nedenle, iklimin soğuması kadar ısınması da çeşitli sonuçlar doğurmuştur. Örneğin Orta Çağ Sıcak Dönemi'nde (M.S.950-1300) M.S. 250-300 yıllarında Orta Amerika'da ve Güney Meksika'da bulunan Maya uygarlığının yaşadığı bölgede, M.S. 950 dolaylarında iklimin giderek ısınmasının sonuçları olarak su kaynaklarının gittikçe azaldığı, bitki örtüsünün ve hayvan türlerinin değiştiği görülmüştür. Yaşam şartlarını ağırlaştıran bu tabiat koşulları Maya medeniyetinin tarih sahnesinden silinmesine uygun ortam hazırlamıştır. Aynı iklimsel değişiklik aynı yıllarda Grönland adasını yaşanabilir hâle getirmiş, Vikinglerin orada kolonileşmesini sağlamıştır (Özdemir, 2004). Görüldüğü üzere *iklim-insan etkileşimi*; toplumların *var oluş*, varlığını devam ettiriş veya *yok oluş*larında birinci derecede amildir.

Tarihi boyunca insan; karşısına çıkan zorlukları, bilinmezleri, yenilikleri, değişiklikleri anlamlandırmaya çalışmıştır. İklim, doğal afetler, astronomi insanın müdahale edemediği, maruz kaldığı durum, olgu ve olayları içermektedir. Müdahale edilemeyen bu cephe, onun edebî ürünlerine de yansımıştır. Çünkü anlamlandırma; gerek dilsel ögelerin gerekse dış dünya gerçekliğine dair olguların zihin içi kavramsal bir düzlemde buluşturulmaları ile gerçekleşmektedir. Bu kavramsal düzlemin modellenişi, tecrübe edilen sosyal gerçeklik olgularının türüyle son derece ilgilidir. Sinir bilişsel, psikolojik ve felsefi yaklaşımlar; dil kullanımlarının ve anlamlandırmanın toplumsal etmenlerden ve bu etmenleri ortaya çıkaran tarihsel, kurumsal ve kültürel süreçlerden bağımsız olamayacağı konusunda hemfikirdirler (Büyükkantarcıoğlu, 2006: 102). Dil kullanımı; tüm bu süreçleri yansıtan, onlara aracılık eden niteliğiyle

toplumun yaşamına, tarihine, kültürüne, değerlerine ışık tutar. Bu yolla toplumsal bilişin oluşumu anlaşılabilir ve benlik sunumu, önyargılar, ikna stratejileri, ideoloji çözümlenebilir.

1. Neden söylem çözümlemesi?

Dil kullanımlarını çalışma sahası olarak alan söylem analizi, bireyden topluma doğru giden çeşitli yöntemleri içerir. Söylem; zihindeki yoğun ve karmaşık ilişkiler ağı içerisinden amaca göre *seçilerek* bir araya getirilen anlamsal birimlerin, iletişimi sağlamak üzere dil koşullarına göre düzenlenerek cümle boyutunu aşan yapılarla yansıtılmasıdır. Söylem, yüzyılın en büyük keşiflerinden biridir ve insanlık bilimlerinde söylem düşüncesi dikkate alınmadan insanlar ve toplumlar hakkında bir yargıya varmak zordur (Günay, 2013: 106). O, bireysel olduğu kadar toplumsal bir bilişin de göstergesidir. Bu nedenle söylem çözümlemesi yöntemleriyle elde edilen bulgular toplumsal bilişi, belleği ve bu belleği biçimlendiren tarihsel, kültürel etmenleri "konuşan birey"in dilsel seçimleri üzerinden ortaya koyar. İdeoloji, temel kavram olarak ele alınır ve genellikle toplumsal değerleri, kabul/ retleri, dünya görüşünü ifade eder. Bağlama (sosyal, tarihi, politik süreçlere) dayalı olarak dile yansıyan her türlü değer, düşünce ve bilgi ideolojiyi gösterir. *Bağlam*; durgun/ kımıltılı dönemlerde, sığ/ derin kesimlerde, önemli/ önemsiz başlangıçlarla, büyük/ küçük devrimlerle de bezense edebiyat ürünün var olma alanıdır (Uygur, 2016: 32). Diğer sosyal bilimler çalışmalarının pek çoğu bağlamdan bağımsızdır, söylem çözümlemesi için ise bağlamsal analizler belirleyici unsurdur. Bağlamla beraber ideoloji, toplumdaki genel kabulleri ve bireyin içine doğduğu koşulları yansıtır. Söylemin altında yatan ideolojiyi çok disiplinli yaklaşımların yardımıyla dil bilim temelli olarak çözümlenmesi, *eleştirel söylem çözümlemesi*nin hareket noktasıdır. Eleştirel söylem çözümlemesi metinlerde iç içe geçmiş durumda olan "metin, söylemsel pratik, toplumsal pratik" boyutlarının özelliklerini ortaya çıkarabilmektedir. Söylemi oluşturan yapılar, bu yapıların dil bilgisel rollerinden ziyade anlamsal rol ve içerikleriyle açıklanır. Çünkü sözcüklerin seçiminin, cümlenin belirli bir biçimde kurulmuş olmasının anlamsal aktarım için *bilinçli* bir sürecin sonucu olduğu düşünülür. Sözcük ve cümlelerin seçiminin ardında ideolojiler bulunmaktadır. İdeolojilere erişmek için kiplere, konu yapılanmasına, geçişliliğe bakılır. Metinlerdeki açık ya da örtülü metinlerarası gönderimler, söz sanatları, bilinenlerin ve yeni bilgilerin cümle içerisindeki sıralanışları, adlandırmalar, eş ve zıt anlamlı sözcük seçimleri incelenir. Özetle; metinlerdeki her sözcüğün "bilinçle kullanıldığı, seçildiği" düşüncesi, hareket noktasıdır. Seçimlerin çözümlenmesi, ideolojiyi; ideoloji, hâkim grubu ortaya koyacaktır. Hâkim gruba dair her türlü koda (kültürel, tarihî, sosyal, psikolojik vb.) bu yolla erişilmesi mümkündür. Seçimlerin yorumlanması için diğer bilimlerden destek alınmakta; bulgular yöntemle erişilen yorumları içermektedir. Bulguların güvenirliği, disiplinler arası bilgiler yoluyla desteklenmektedir. Söylem çözümlemesi her sosyal araştırma gibi veri, analiz ve sonuçlara dayanır. Söylem analizi, mevcut söylemleri yeniden üretme, değiştirme, dönüştürme, mevcut söylemlerin özelliklerini açığa çıkarma özelliğiyle (Sözen, 1999: 83) edebiyatın işlevine yakındır.

Mitik (büyüsel) düzlemde varlık bulan mit metinleri, masal, destan ve efsanelerde dil, *yoğun sembolik ifadeler*le örülüdür. İnsanoğlunun mücadele etmesini gerektiren her

e-ISSN 2791 https://www.folkloredebiyat.org

zorluk; destan, masal, hikâye, atasözü konusu olmaya adaydır. İnsanın aştığı güçlüklerin tüm ayrıntılarını aktarması olanaksızdır, fakat durum ya da olayın genel hatlarını ve mesajını ileterek *kolektif hafıza*ya yeni bilgiler ekleyebilir. Dil vasıtasıyla taşınan ve işlenen kültür, toplumun belleğidir. Kolektif anılar, işlenegelerek kültürün ögesi olurlar. Kolektif anılar doğaları gereği tek bir tarihsel/ toplumsal bağlam içine yerleştirilmişlerdir. Bu anıları çevreleyen dinamikler bu anıya özgüdür, genellenemez (Boyer & Wertsch, 2015: 251). Kolektif belleğin bu genellemeyen yönü millî oluşunu vurgular. Birey yaratımı (kurgusal) edebî ürünler, kolektif edebî ürünlerden farklıdır. Kurgusal metinler, hayal edilmiş bir gerçek üzerine yapılandırılır; destanlarda, yaşanmış bir gerçeğin üzerine hayalî yapı oluşturulur. Hem çekirdekteki "gerçek" hem de bu gerçeğin zaman içinde kazandığı, gerçekten uzaklaşan tezahürleri destanlarda görülebilir. Bu anlamda Tepegöz hikâyesi, farklı düzlemlerde yeniden inşa edilebilen anlam tabakalarıyla; toplumsal düzen, dayanışma, tükenme noktasına gelip yeniden toparlanma, iç mücadele ve nihayet iklim şartlarının toplum üzerindeki çeşitli etkilerine dair veriler, tarihsel gerçekler içermektedir. Tam olarak kestirilemeyen bir zamanda, Oğuzların başına gelen bir doğal felaketin temelde yer aldığı; diğer vaka ve durumların bu kadim vakanın üzerine giydirilmiş olduğu anlaşılmaktadır. Çalışmaya esas olan metin, S. Tezcan ve H. Boeschoten'in birlikte yayımladıkları Dede Korkut Oğuznameleri'nin (2001) Dresden Nüshası kısmındaki Basat'ın Tepegöz'ü Öldürdügi Boy'dur.

2. Çözümleme ve ilişkilendirme

2.1 Tepegöz ve Basat

Basat'ın Tepegöz'i Öldürdügi Boy, pek çok araştırma ve karşılaştırmaya konu olmuştur. Bunlar arasında Heinrich Friedrich Von Diez'in bazı makalelerinin toplandığı *Oğuz Tepegözü* adlı kitapta yer alan "Tepegöz ya da Oğuz Kyklopu" hem en eski çalışmalardan olması hem de karşılaştırmalı bakış açısı nedeniyle yol göstericidir. Mitolojik ögelerin uluslar arasında benzerlik göstermesi olağan bir durumdur. Farklılık, benzer ögelere yüklenen anlamlarda bulunmaktadır. Kavram ya da nesnelerin temsil ettikleri durum ve olaylar daha çok millî özellik göstermektedir. Hikâye; Basat'ın yitirilişi, yeniden bulunuşu, Tepegöz'ün ortaya çıkışı, Tepegöz ve Basat'ın karşılaşması, Basat'ın Tepegöz'ü ortadan kaldırışı ana olayları ekseninde gelişen bazı yan olayları içermektedir. Hikâyenin başında, düşman baskınıyla boyun ani göçüşü ve Basat'ın kayboluşu yer almaktadır. Dıştan gelen düşman tehlikesi bitince geri dönüş başlar. Geri dönüşte Basat bulunur, fakat bir aslan yatağındadır. Bu gidiş-dönüş evresinde başlangıçta sadece bey oğlu olan Basat'ın, toplumun içinden çıkacak olan anormal düşmana karşı bir başkalaşım geçirdiği, rolüne hazırlandığı görülmektedir. Bireyin destansı bir kahraman olabilmesi için; ölümlü, tarihî insan figürünü ve mitik bir başkalaşım yoluyla gerçeğin engelini kırması gerekmektedir. Bu da ancak; kanlı savaşların, muhteşem eylemlerin ve fantastik olayların, ihtişamın anlatılmasıyla gerçekleştirilebilir (da Silva, 1987: 6). Basat'ın çocukluğunda aslan yatağında geçirdiği zaman, büyüyüp bir yiğit olduğunda karşılaştığı devasa ve anormal düşman Tepegöz, onu destan kahramanı yapmaya hazırlayan ögelerdir. Dışarıdan gelen düşman, göçün yanı sıra insan kaybına neden olsa da atlatılır ve kaybedilen varlık "Basat" dönüşte bulunur. İçeriden meydana gelecek düşman, geri dönülmez

kayıplara neden olur. Dışarıdaki düşman kitlesel ve normaldir. İçerideki düşman (Tepegöz); bireyin hatasından doğar, kartopu gibi büyüyen olumsuzluklarla tezahür eder ve anormaldir.

Hikâyede dışarıdan düşmana karşı içeriden düşman, periye karşı dev, iyiliğe karşı kötülük, gidişler dönüşler, kabuller retler gibi zıtlıklar vakayı ve iletilmek istenen mesajı belirgin kılmıştır. Tepegöz'deki dış görünüş farklılığı ile Basat'ın yetişme farklılığı denkleştirilir. Bu iki sıra dışı unsurun dengeleyicisi Dede Korkut'tur. Basat aslan yatağında bulunup oradan ayrılamazken yurduna yeniden alıştırılışında Dede Korkut devreye girer ve ona insan olduğunu hatırlatır. Tepegöz Oğuz soyunu tüketme noktasına geldiğinde anlaşmaya varılması için yine Dede Korkut'a başvurulur. Gök-yer-yeraltı evren tasavvurunda her biri bir unsurun temsilcisi gibidir: gök Basat, yer Dede Korkut, yeraltı Tepegöz. Gerek hükümdar oluşu gerekse güneş bağlantısı nedeniyle Basat gökseldir. Tepegöz "kötü" nitelikleri, anormal fizikî yapısıyla yeraltı dünyasına ait varlıkların niteliklerini gösterir. Dede Korkut her ikisiyle de iletişim kurabilen, ikisinin arasında bulunan pozisyonuyla yeryüzündedir.

Basat, yerinin güneyde olduğunu, atası ve anasının doğadan varlıklar olduğunu söyler. "Kıyan Selcük" Basat'ın abisidir, "güçlü sel" veya "donmuş ırmakların bahar ve yaz aylarında sıcaklığın etkisiyle buzları çözülürken taşan su" bu adın anlamıdır. Türklerde yazın yönü güneydir ve kırmızıyla simgelenir (Özkan, 2002). Kuzey yarım kürede bakının yönü de güneydir. Bu durum; güney yamaçların daha sıcak, kar sınırının daha yüksek olmasını sağlar ve buralarda karlar daha erken eridiğinden taşkın ihtimali oldukça yüksektir. Bu tip bağlantılar, Basat'ın güneş ve yazla ilişkilendirilmesine olanak vermektedir. Bir konuşmayı kimin yaptığı, kime hitap ettiği söylem çözümlemesinin hareket noktalarındandır. Bu sorular iletişimde hem bireyin işlevini hem de karşılıklı etkileşimde olduğu toplumu vurgular. Toplumsal yapı "çoksesli"dir, birey ise "ses"tir. Birey, dil kullanımı yoluyla toplumun algılama biçimini, değerlerini aktarır (Büyükkantarcıoğlu, 2006: 102). Basat'ın soylaması da hem bireysel niteliklerini hem de ait olduğu toplumun değerlerini içermektedir:

Kalarda koparda yerüm Gün Ortac.
Karanu dün içre yol azsam umum Allah.
Kaba alem götüren *hanumuz Bayındır Hân*
Kırış güni öndin depen alpumuz Salur oglı Kazan
Atam adın sorar olsan kaba agaç
Anam adın derisen kagan aslan
Menüm adum sorsan Aruz oglı Basatdur (117b/11- 118a/3).

Kuzey, Yakutlarda dişildir, güney de "eril"dir. Güneye "ışık-güneş" konumlandırılır. Basat'ın atasının "kaba ağaç "olması gibi, şamanın erginlenme yolculuğunda güney tarafa bir ağaç dikilir. Bu ağaca "Baba Ağaç" denmektedir. Ağacın başına "güneş" sembolü konur (Bilgili, 2019: 18). Hikâyenin kahramanı olarak Basat'ın erginlenme yolculuğu da şaman ögesiyle bütünleşir. Tepegöz'ün toprak içinde büyümesine karşın Basat'ın büyüdüğü yer "Aslan yatağı" dır. "Aslan yatağı" halen; yiğidi, cesur insanı çok olan yerler için kullanılan bir ifadedir. Öte yandan Hunlardan itibaren Türklere ait pek çok nesnede aslan figürü görülmektedir.

e-ISSN 2791 https://www.folkloredebiyat.org

Önemli yöneticilerden pek çoğunun adında ve unvanında "Aslan" olduğu malumdur: Arslan Han, Büyük Selçuklu Devleti'nin kurucusu Selçuk Bey'in büyük oğlu Arslan Yabgu, Çağrı Bey'in büyük oğlu Kara Aslan (Kavurd), Çağrı Bey'in diğer oğlu Sultan Alparslan…Çin kaynakları, bazı Türk hükümdarlarının aslan şeklindeki bir tahtlarda oturduklarını ve bundan dolayı hükümdarın kendisine "Arslan Hükümdar", halkın da hükümdarına "Arslan Han", dediklerini kaydetmektedir. Karahanlılara ait paraların üzerinde "Arslan" unvanının oldukça fazla kullanıldığı görülmüştür. Eski Türkçedeki "İnsanoğlunun aslanı, hakanlardır." ifadesi, hükümdarların aslana benzetildiğini ortaya koymaktadır (Öztürk, 2019). Bunun bir sonucu olarak, ilk zamanlardan beri büyük Türk yöneticilerinin tahtları aslan şeklindedir. Bilhassa Selçuklularda güneş, ay, yıldız, gezegenler gibi gök cisimleri bazen kartal, aslan, deve, kurt gibi hayvanlarla bütünleştirilerek kullanılmıştır. "Aslan" aydınlık ve güneşin simgesi olagelmiştir (Alp, 2009: 43). Bu bağlamda Basat'ın aslan yatağında büyümesi, onun hükümdar vasfını ortaya koymaktadır. Aslan-güneş bağı; Basat'ın yazı, güneşi, sıcaklığı simgelemesiyle örtüşür. Türklere göre, güney güneşin gezindiği yöndür ve güneşin gökte gezinirken çizdiği dairenin merkezi, ortası güneydi. Bu nedenle güneyin Türklerde "Kün ortası" (gün ortası) olarak adlandırıldığı görülür (Kafesoğlu, 1987: 437). Gün Ortaç yer-yön bildirse de ortaç sözcüğü, "veliaht" anlamıyla da hikâyelerde kullanılmaktadır. Bamsı Beyrek Boyu'nda Bay Büre Beg: "Ogulda ortacum yok, kartaşda kaderüm yok." (36a-1, 2) der. Basat; güneşin tahtının veliahtıdır. Onun övgüsünün yapıldığı "Avcına sıgmayan ulunlu ohlı" ifadesinde "ulun", yeleksiz, temrensiz ok demektir. Temrensiz oklar; "hava gezi" olarak bilinen, talim amaçlı ve kalın oklardır. Havaya ve torbalara fırlatılarak kemankeş eğitimlerinde kullanılmışlardır. Bu bakımdan hava gezleri Güneş ışınlarına benzetilebilir.

Başlangıçta Basat vardır, Tepegöz yoktur. Tepegöz'ün evlat edinilişi, büyümesi, zararlı hale gelip obadan kovulmasını içeren zamanlarda Basat yoktur. Güney vurgusu, Basat ve Tepegöz'ün bir arada büyümemiş olmaları, Kıyan Selcük'ün Tepegöz'ce öldürülmesi; bu iki ana karakterin zıt kavramları simgelediklerini destekler. Basat ve Tepegöz'ün yan yana olmaları gerektiğinde mekân dağdır. "Tepegöz güne karşu arhasın vermiş, yalınuz." tasviri yapılır. Basat Tepegöz'e ok atar, bunu Tepegöz "sinek" olarak değerlendirir. Burada eylemin zayıf görülmesinin yanı sıra havanın ısınmaya başladığı anlamı çıkarılabilir. Güneşe karşı sırtını vermiş olması, dağa güneşin vurmasıdır. Güneş ve sıcaklık karı eriterek kışın ve soğuğun, Basat da Tepegöz'ün sonunu getirecektir. Tepegöz "kar, balkar" vb. kışla, soğuk havalarla ilgili doğa olaylarını simgelemektedir. Metinde renkler bilinçli seçimlerle ortaya konmakta, Tepegöz'le ilgili ifadelerde "kara" yer almaktadır. Türklerde kuzey kışın yönüdür, kara ile belirtilir (Özkan, 2002). Kazan Han'ın Basat'ı Tepegöz konusunda uyarırken kullandığı:

Kara evren kopdı Tepegöz, arz yüzinde çevürdüm alımadum, Basat

Kara kaplan kopdı Tepegöz, kara kara taglarda çevürdüm alımadum, Basat.

Kağan aslan kopdı Tepegöz, kalın sazlarda çevürdüm alımadum, Basat.

Er olsan, yeg olsan, mere men Kazanca olamayasın, Basat (114a/8-12).

sözleri karanın kavram içindeki olumsuzluklarla yüklüdür. Bu sözlerin Basat'ı hiç etkilemediği görülür, Basat mücadelede kararlıdır.

Tepegöz-kış bağlantısı çerçevesinde metnin içeriği oldukça zengindir. Aruz Koca bu ibretlik nesneyi (Tepegöz) gördüğünde Bayındır Han'dan izin isteyip evlat edinmiştir. Tepegöz'ü eteğine sarıp almış olması, bir dağın eteklerini kar bürümesi gibidir. Tepegöz, Oğuzlar içinde yaşamaya başladıktan sonra başlayan sorunlar yine soğuklarla ilgilidir. Önce ona sütannelik yapan kadınların canını alır çünkü büyümekte ve doymamaktadır. Bundan sonraki kısımda "Oglancukların kiminün burnın, kiminün kulagın yemege başladı. El-hâsıl ordı bunun ucından katı encindiler, âciz kaldılar." (110b/7-9) ifadeleri doğrudan iklimi ve donan organları işaret eder. Kış mevsiminde, donmalar büyük tehlikelerdir. Donma, bir yaralanma şeklidir; dokuların soğuk havaya, suya veya gaza maruz kalması ile oluşur. İnsan esasen sıcak iklime uygun bir canlı olduğundan, ısı kaybını azaltacak mekanizması pek gelişmemiştir. Donmalar, soğuk dağ ikliminin etkili olduğu yerlerde sıklıkla görülür. Donmalarda en çok etkilenen bölgeler uç bölgelerdir; eller, ayaklar, burun, kulak ve kornea dokularıdır (Girişgin, Koçak, Gül ve Cander, 2006). Tepegöz, ağır koşullarda bir kış olarak tasavvur edildiğinde, önce yeni doğum yapmış kadınlarda ve toplumun daha dayanıksız yaş grubu olan çocuklarda etkisini gösterir. Koşullar gittikçe zorlaşmaktadır, Tepegöz "bir yüce taga" (111a/1) varıp da yol kesip haramiliğe başlamıştır. Dağların zirvesini karın sarmıştır artık. "Çoban çoluk çocuk kalmadı heb yedi. Oğuzdan dahı âdem yemeğe başladı." (111a/4, 5) ifadesiyle soğuktan etkilenen ilk grup emzikli kadınlar ve çocuklar iken, ikinci grup kırsal alanda yaşayanlardır. Artık felaket iyice büyümekte, il içindeki herkesi etkilemektedir. "Bir agacı yerinden kopardı. Atub elli altmış âdem helâk eyledi." (111a/6, 7) ifadesi Tepegöz'ün fiziksel gücünü, devasa büyüklüğünü ve aynı zamanda da yaşanan kışın çetinliğini ortaya koyar. Çünkü artık ölümler kitlesel bir hal almıştır. Bu kısım "çığ" düştüğünü ve çığın ağaçları dahi söktüğünü düşündürür. Hikâye toplumunun en güçlü ve namlı kişileri dahi (Alplar başı Kazan gibi) Tepegöz faktörü karşısında "zebûn" olur, "helâk" olur. Sadece zayıf düşenler ve mahvolanlar değil, ölenler de vardır. Aruz Koca'nın kan kusması "verem" gibi akciğerle ilgili çeşitli hastalıkları akla getirir. Kıyan Selcük'ün ölümü "ödi yarıldı/ ödi sındı" (111b/2, 113a/2) ifadeleriyle; donmuş nehrin üzerindeki buzların çatladığını tasvir eder. Oğuzlar; can kayıpları, barınmanın ve yaşamanın son derece güç hale gelişi nedeniyle ürküp kaçar, fakat göçme girişimleri başarısız olur. "Tepegöz önin alub yedi kerre yerine getürdi. Oguz elinde temâm zebûn oldı." (111b/5-7) sözleri; yedi girişime rağmen yaylaya göçe izin vermemiş "bitmeyen ve son derece sert bir kış"ı anlatır. Yaylımında Oğuz'u kondurmaması yaylak zamanını gösterir. Yaz beklenmektedir.

Eski Türkler yıl içinde iki kez yer değiştirmekte, yaylak ve kışlakları farklı yerlerde olmaktadır. Hikâye içi zamandaki olağanüstü hava ve doğa şartlarıyla toplum başa çıkamamaktadır. Doğal afetlerde Türklerin, kutsal görülen kişilere, dua ve ritüellere başvurdukları bilinmektedir. Bu tip dönemler kriz dönemleridir ve krizin yarattığı huzursuzluğun, belirsizliğin aşılması için "kriz ritleri" kişi/ toplum hayatını tehdit eden durumlarda, kişi/ toplum tarafından organize edilirler. Yangın, sel, zelzele gibi doğal afetlerden korunmak/ tekrarını önlemek, hastalıklardan korunmak/ iyileşmek, kıtlığı ortadan kaldırmak gibi amaçlarla düzenlenen kriz ritleri bu olumsuzluklardan herhangi biri ortaya çıktığında yapıldığından belirli zamanları yoktur. Bir lider eşliğinde yapılırlar (Karaman, 2010). Dede Korkut'un kutsal

yanı hikâyelerin giriş kısmından itibaren vurgulanmaktadır. Karmaşa ve anlaşmazlıklarda da o, düzeni tesis edendir. Oğuz'un Tepegöz müşkülünün çözümü için de Dedem Korkut Tepegöz'e gider, "günde iki âdem, beş yüz koyun" koşuluyla anlaşmaya varır. Bu sayı muhtemelen o çetin kış şartları içinde halkın verdiği kayıp sayısıdır. Tepegöz, yemeğini pişirmeleri için iki kişi ister. Bu kişilerin adlarının itinayla seçildiği ortadadır: Yapagulu Koca ve Yünlü Koca. İlkbaharda koyun kırkımından elde edilen "temizlenmemiş yün" yapağı; sonbahar kırkımında elde edilen "temizlenmiş yün" ise yündür. Hikâyelerin giriş kısmındaki atasözleri arasında "Yapagulu gökçe çemen güze kalmaz." (3b/8-9) mevsimler, bitki örtüsü ve yapağı bağlantısına uyar. Kışın sonbahar ve ilkbahar arasında oluşu Tepegöz kışıyla Yünlü koca ve Yapagulu Koca'yı bütünleştirmektedir. Eksik olan, yaz mevsimidir ve o da Basat'la gelecektir. Tepegöz'ün, Basat hakkında "turfanda kuzı" (115a/4) dediği görülmektedir. Koyunlar, yılda iki kez (aralık ayı ve bahar dönemi) kuzularlar. Yani yavrulama dönemleri de kırkılma dönemleri de iki mevsimi içerir. Bu bağlamda Basat'ın Tepegöz'e geldiği vakit, yavrulamanın olduğu dönemlerden değildir, havalar tam olarak ısınmamıştır. Basat karakteriyle sıcak havalar, güneş, yaz geldiğinde "koç katımı" denilen küçükbaş hayvanların çiftleşme zamanı gelmiş olur. Bu hadise hikâyede, Tepegöz'ün mağaradaki sürüsünü açık havaya çıkarmasıyla gösterilmiştir.

Pınar sözcüğü (mınar, bınar) "su gözü, çeşme, göze" anlamlarındadır (Ayverdi, ty). Hikâyede "göz" ilgili kullanımlar dikkat çekmektedir. "Gözünden ayrı yerde et olmayan" (115a/10) Tepegöz'ü dolayısıyla soğuğu, buzu bertaraf edecek şey "güneş" ve sıcaklıktır. Dağların zirvesindeki karın erimesi, genellikle kışın tamamen bittiğini gösterir. Karların kısım kısım erimesiyle göz göz olmuş bir görüntü ortaya çıkar, gözeler ve küçük su akıntıları oluşur. "Süglüg"ü ateşte kızdıran Basat, onu Tepegöz'ün gözüne saplar. Onu kör edince ilk erimeler başlamış olur. Basat'a gidip Tepegöz'ü şikâyet eden, yaptıklarını tek tek anlatan kadının adı "Kapak Kan"dır (göz kapağı). Dede Korkut Hikâyeleri'nin genelinde, bilhassa "tek göz" üzerine pek çok veriye rastlanır. "Gözünün kapağı" oklanan Kan Turalı'nın (99b/7); "nagâh gözi kapagına kılıc tokındı" (76a/4) ifadesiyle savaşma gücünü yitiren, Kazan'ın Yedi Başlı Ejderhayı Öldürdüğü boyda bir gözünün görmediğini anlayan Kazan Han'ın durumları buna örnektir. Kazan, görmeyen gözüne karşı hınçla dolar, onu çıkarıp atmak ister. Dîvânu Lugâti't-Türk'te tek gözü olmak anlamında "tegil-" fiili, körlük anlamında ise "teglük" sözcüğü yer almaktadır (s. 208). Basat'tan yardım dileyen Kapak Kan'ın iki gözünü temsilen iki oğlu vardır. Bir oğlunu Tepegöz'le yapılan anlaşma doğrultusunda kaybetmiş, tek gözü kalmıştır. Diğer oğlunu, Basat'ın kendisine bağışladığı esir sayesinde kurtarmıştır. Hikâyelerde gözün kullanıldığı söylemlerin kavramsal çerçevesinde, Tepegöz'ün bir soylamasında "göz-ruh" eşdeğerliği görülür. Soylamada Tepegöz'ün gözünü kaybetmesinden duyduğu acı, yitirdiği yeterlikler yönüyle Dîvânu Lugâti't-Türk'teki bir şiir tema bakımından benzerlik gösterir:

"Gözüm gözüm, yalınuz gözüm,
Sen yalınuz gözile men Oguzı sındurmışıdum.
Ala gözden ayırdun yigit meni,

e-ISSN 2791 https://www.folkloredebiyat.org

Tatlu cândan ayırsun Kâdir seni.
Eyle kim men çekerem göz bununı,
Heç yigide vermesün Kâdir Tangrı göz bununı!" (117b/2-6)
"Bardı közüm yarukı
Aldı özüm konukı
Kanda erinç kanıkı
Emdi ûdın odgurur."

(Gözümün feri gitti, onun gidişiyle ruhum da kabzolundu. O şimdi nerededir ki beni uykudan uyandırsın.)(Ercilasun, A.,- Akkoyunlu, Z.DLT, 2015, 22)

Tepegöz'ün daha çok gençleri ve çocukları öldürmesi, bu yaş gruplarının iklime karşı daha dayanıksız oluşlarıyla açıklanabilir. Ruhunu yani gözünü kaybetmesini, toplumun geleceği niteliğindeki bu yaş grubunu yok etmesine ve buna bağlı "ah"lara bağlamaktadır:

"Ag sakallu kocaları çog aglatmışam, ag sakalı karışı tutdı ola gözüm seni
Ag bürçeklü karıcukları çog aglatmışam, gözi yaşı tutdı ola gözüm seni.
Bıyıcagı kararmış yigitcükleri çok yemişem, yiğitlikleri tutdı ola gözüm seni
Elcügezi kınalı kızcugazları çok yemişem, karışcukları tutdı ola gözüm seni" (118b/5-11).

Dede Korkut Hikâyeleri'nin giriş kısmındaki atasözlerinden: "Yad oglın saklamagıla ogul olmaz, böyüyende salur geder, gördüm demez." (3b/5, 6) Tepegöz hikâyesinde verilen mesajlardan biridir. Tepegöz de evlatlıktır ve nankörlük eder. Basat'la aynı aileden olduğunu sadece, ölümden kurtulmak istediğinde dile getirir: "Emdi kardaşlaruz, kıyma mana!" (118a/3, 4). Türklerde evlat edinme müessesesi vardır. Evlat edinmenin genel sebebi "evlatsızlık"tır, fakat hikâyede de görüldüğü gibi çocuğu olanlar da evlat edinebilmektedir. Evlatlık, akrabadan veya akraba dışından olabilmekledir. Yönetici kesimden birileri evlatlık aldığında çeşitli ritüeller yapılmaktadır. Bu ritüellerin bir aşaması da evlatlığın yeni annesinin göğsüne dokundurulmasıdır. Bu iki taraflı bir kabul göstergesidir (İnan, 1948). Tepegöz'ün evlat edinilmesinde sadece Aruz Koca'nın varlığı ve anneden hiç bahsedilmeyişi, kabulün tam olarak gerçekleşmediğine işaret edebilir. Hikâyenin bağlamı doğrultusunda gerçek evlat kurtarıcı durumundadır; evlatlık ise, sıra dışı bir engel ve zorluktur. Bu nedenle kabul edilmemesi normaldir.

Toplumu derinden etkileyebilecek olumlu ya da olumsuz her önemli durumun sözlü gelenekle aktarıldığı Dede Korkut Hikâyeleri'nde; Tepegöz'ün/ devlerin evvelden beri olağanüstü kışları temsil ettiği, Tepegöz hikâyesinin son tabakasının Bayburt'ta giydirilmiş "kara kış" tabakası olduğu uzak bir ihtimal değildir. Zira bir Saka masalı olan Çaaçahaan'da Mogus isimli dev de kışı temsil etmektedir. Bu dev, masal kişilerinin komşusudur. Ana kahramanın bütün ailesini yemiştir, sıra kahramanın kendisindedir. Fakat kahraman, Basat gibi kurnazlıklar göstererek, aklıyla devi atlatır. Her iki metinde de kahraman, olağanüstü varlığın çizmesine koyulur fakat ikisi de bıçakla koncu keserek kurtulur. Kapalı mekânlar Basat'ın hikâyesinde kümbet, mağaradır ve buralardan kurtuluşunda hem kutsalın hem de aklın izi görülür. Çaaçahaan'da ise bir çukur ve kafes vardır. Her iki metinde de sonuçta vaat edilen hazineler görülür (Akkoyun Koç,

e-ISSN 2791 https://www.folkloredebiyat.org

2020: 18). Kış; Bir komşu, evlat gibi yakında bulunan, hayatın doğal bir parçası olmasına karşın doğal afet haline de dönüşebilen zorlu bir engeldir. Bu engel aşıldığında hazine; baharın gelişi ve buna bağlı olarak bereket, yenilenme, canlanmadır. İrlanda yaradılış destanı Cuchulainn'de "Cu Roy" adlı bir devden bahsedilmektedir. Üç gün üç gece kafası kesilse de canlı kalabilen bu dev, Tepegöz'deki gibi bir kural koyar. Ulatlar'dan her kim isterse onun kafasını kesebilecektir, fakat ertesi gün de Cu Roy o insanın kafasını kesecektir. Halk kabul etmiştir, fakat anlaşmaya uymaz. Cuchulainn, cesurca kurala uygun davranır ve devin saygısını kazanır, en yiğit kişi olarak ilan edilir (Sepetçioğlu, 1998: 55). İrlanda'da daima serin ve genellikle güneşsiz bir iklim hüküm sürmektedir. İlkbahar ve sonbahar mevsimleri uzundur. Mevsimler arasında sıcaklık farkları yüksek değildir. Serinliğin her mevsimde korunması Cu Roy'u açıklamaktadır. Üç gün başı kesilse de ölmeyen dev, ülkenin iklim gerçeğinin kabullenilişi olarak değerlendirilebilir. Basat'ın güneşi temsil etmesi gibi İrlanda'da güneşli günlerin çok nadir görülmesi de, sadece Cuchulainn'in yiğit görülmesi ile açıklanabilir. O, İrlanda'yı her tehlikeye karşı tek başına savunan, eski Ulster'in efsanevi kahramanıdır.

2.2 Çoban ve peri

Oğuz, yaylaya göçtüğünde Uzun Bınar'dan söz edilir. Burada; Konur Koca oğlu Sarı Çoban, kanat kanada bağlanmış uçan periler ve çobanın sürüsü vardır. Oğuz'un kılavuzu Çoban'dır. İlde ondan önce kimse göçmez, göçün zamanına karar vermek onun sorumluluğundadır. Tepegöz kara kış olarak kabul edildiğinde; kılavuzun göç için erken davrandığı, yanlış yol veya yöntem seçerek halkı yok olmanın eşiğine getirdiği düşünülebilir. Yanlış kararın sonucu Tepegöz'ü ortaya çıkarır; o, Sarı Çoban'ın oğludur. Şüphesiz Sarı Çoban, Tepegöz gibi bir tehlikeyi Oğuz'un başına getirmeyi tasarlamamıştır. Bireysel bir hata olarak "peri" ile zinanın sonucunda, perinin tezadı devin (Tepegöz'ün) var oluşuna neden olmuştur. Bu nedenle Sarı Çoban'ın eylemleri ön plana çıkarılır; şahsi özellikleri değil, davranış kalıbı belirgindir. Bu kalıp, toplumsal normlara aykırıdır, geneldir. Genel yasak, toplumun daha alt tabakalarından biri üzerinden vurgulanmıştır. Yasağın çiğnenmesi evrensel temasının, milletlerin yaratılış destanlarındaki sonucu: Tanrı'nın yardımını kısıtlamasıyla birlikte; rahat bir hayattan zahmetli bir hayata, cennetten dünyaya, yaratılanla idame ettirilen yaşamdan üretime ve doğurmaya uzanır. Dünyadaki sınav başladığında, insanoğlu Tanrı ve buyruklarıyla ilgili çizgiyi koruyamadığında yeni ve kitlesel cezalarla karşılaşır: kasırgalar, tufanlar… Sarı Çoban'ın şahsında kutsala karşı işlenen cürüm, Tepegöz olarak karşımıza çıkar. Metnin anlam tabakalarının ilk düzleminde görülen budur. Daha aşağılara inildiğinde insanlığı etkileyen büyük sorunlar ve mücadelelerden bahsedildiği görülmektedir.

Çoban'ın adında sarı, dikkate değerdir. Türklerin renk kültürleri hem anlamsal hem işlevsel olarak oldukça zengindir. İlk zamanlarından beri Türkler; kara, ak, kızıl, yeşil ve sarı renkleri beş ana renk olarak görmüşler ve dünyanın dört bucağını/ yönüyle merkezini ifade etmekte bu renkleri kullanılmışlardır. Ak batıyı, yeşil doğuyu (yeşil kimi zaman gök anlamındadır), sarı merkezi, kızıl güneyi, kara da kuzeyi belirtiyordu (Genç, 1997: 5). Basat'ın güneyi, Tepegöz'ün kuzeyi temsil ettiği noktada Çoban merkezdir. Çoban nereye giderse Oğuz ili de onunla gittiği için merkez onun hareketiyle değişmektedir.

Peri; dünya edebiyatında bilhassa masallarda görülen, devin karşıtı olarak bulunan, genellikle su başlarında tasvir edilen, dişil bir varlıktır. Pek çok kültürde başlangıçta "cadı" kavramı gibi bir olumsuzluk dairesi içinde olsa da zaman içinde her yönüyle olumlu özelliklerle donanmış olağanüstü bir kadındır (Bozkurt, 2007). Hızlı hareket etmesi, güzelliği diğer edebiyatlarda da ortaklık gösterir. Kanatlı olduğu düşünülür. Çobanın kılavuzluğu dolayısıyla doğayla ve gök cisimleriyle ilgili bilgilerinin olması beklenir. Bu bilgilerden ve tecrübelerinden yola çıkarak göç zamanına karar verecek, mevsimin nasıl geçeceğini öngörecek; böylelikle insanların ve insanların hayatlarını idame ettirebilmeleri için elzem olan evcil hayvanların sağlıklı kalmasını sağlayacaktır. Perinin hızı ve çobanın yanılgısı birleştiğinde akla çobanaldatan kuşu (caprimulgus europaeus) (Bkz. Fotoğraf 1) gelmektedir. Karaçay-Malkar Türkçesinde bu kuşa "suu çıpçık" denmekte ve serçe karşılığında genel adlandırma olarak "çıpçık" (Bindaş, 2016: 33) kullanıldığından su serçesi anlamına gelmektedir. Yeni Zelanda ve bazı Okyanusya adaları dışında dünyanın her yerinde bulunan bu kuşlar, yollarda dinlenme ve tüneme alışkanlıklarından dolayı yuvalarını toprak üzerine yaparlar. Ağaç kabuğu görünümündeki tüyleri nedeniyle yüksek kamuflaj özelliğine sahiptirler. Böceklerle beslenir, avlarını uçarken yakalarlar. Türkiye'nin her yerinde yazın kuluçkaya yatan, geceleri aktif olan çobanaldatanlar, "geç göçmen"dirler ve nadiren nisanın sonundan önce yahut mayıs başlangıcında görülürler (Karataş, 2015). Kuzeyde yaşayan türleri, kışın başlamasıyla güneye doğru göç ederler. Mayıs ortasından eylül sonlarına kadar kuzeyde, ekim sonlarına kadar güneyde görülürler. Gündüzleri yattığı zaman üstüne basılacak kadar yaklaşılsa bile çobanaldatanı fark etmek neredeyse imkânsızdır. Tehlike iyice yaklaşıncaya kadar istiflerini bozmazlar ve son anda müthiş bir hızla parlayarak şaşırtır ve kaçarlar. Parladıktan sonra fazla uzağa gitmezler ve yakınlarda bir yerde eski pozisyonlarında yatmaya devam ederler. Bu nedenle, onları yakalamak isteyen kişilerin takipleri sırasında, kuşun başlangıçta bulunduğu noktadan çok uzaklara da gitseler muvaffak olamadıkları bilinmektedir (wikipedia, 2020). Çoban ve sürüyle ilgili kısımlarda "ürk-" fiilinin sıkça kullanılması bu duruma benzemektedir. Parlayarak uçması, perileri; yuvasını yere yapması, Tepegöz'ün toprakta bir yığınak içinden doğmasını anımsatmaktadır. Adı itibariyle de çobanın hikâyedeki pozisyonuna uygun düşmektedir. Çobanın perinin peşine düşmesi ve onu kepeneğini üzerine atarak yakalayabilmesi, çobanaldatanın yakalanmasındaki güçlükle örtüşür. Çoban, çobanaldatan kuşlarının göçlerini yöresel bir takvim olarak kullanmakta olabilir. Göçmen kuşların gidiş-dönüşleri, yavrulamaları mevsim geçişleri hakkında bilgi verebilir. Örneğin Kazak Türkleri pek çok hayvanın davranışlarına, yavrulama dönemlerine göre oluşturdukları halk takvimini hala kullanmaktadırlar: "Kışın serçeler yuvasına pamuk taşımaya başlarsa hava aniden sertleşir ve çok soğur.", "Serçe erken yumurtalarsa havalar erken ısınır." gibi. Nevruzun (martın) son günlerinde göçmen kuşlar geri dönmeye başlarlar ve "qusqanatı" denen bu dönemde karla karışık yağmurlar görülür, soğuk rüzgârlar eser (Biray, 2013).

Fotoğraf 1 Çobanaldatan kuşu (Fotoğraf: www.wikipedia.org)

2.3 İklim ve bölge

İnsanlığın kadim zamanlarında kış sonu-bahar başı, "açlık ayı" (bazen de son saklanan yiyecekler ayı) olarak adlandırılırdı. Yiyeceğin sürekli bulunabildiği, sıcaklığın belirli ve uygun seviyelerde seyrettiği ekvatoral bölgeler bunun dışındaydı. İlkbaharda açlık ve hastalık yüzünden birçok popülasyonun silindiği bilinmektedir. Ayrıca volkanik faaliyetler, Güneş lekeleri gibi doğal etmenler nedeniyle yeryüzünün tamamını veya belirli bölümlerini etkileyen ani iklimsel değişiklikler yeryüzünün gerçeğidir. Özellikle ani soğumalar "buzul çağları" başlığı altında toplanmış, etkili oldukları dönem ve etki derecelerine göre sınıflandırılmıştır. Bunlardan Küçük Buzul Çağı, genel kabullere göre, 1250-1900 yılları arasını kapsamaktadır (Gönençgil B. , 2017). Bu çağın ortaya çıkmasında güneş değişkenliği, volkanik aktivite, sülfat aerosolleri ve sera gazı olmak üzere dört etken söz konusudur. Ancak, bunlardan volkanik aktivite genellikle kısa süreli soğutma ile ilişkilidir. Büyük bir volkanik patlama atmosfere saçılan ve onu bir örtü gibi saran sülfat aerosolleri nedeniyle küresel iklim üzerinde *bir veya iki yıl boyunca* serinletici bir etkiye sahip olabilir (Ciner & Sarıkaya, 2013). Birkaç patlama gerçekleşmesi ise sıcaklığı *on yıl* kadar daha düşürebilir. Çalışmada Küçük Buzul Çağı'nın örnek verilmesinin nedeni; insanlığı zorlayan iklimsel koşulların yakın geçmişe kadar devam ettiğinin ortaya konulmasını, iklimin insan varlığını tehdit edecek derecede soğumasının yalnızca günümüzden 10.000-14.000 yıl önce sona ermiş olan buzul çağlarıyla sınırlı olarak düşünülmemesini sağlamaktır. Yedi kez göç teşebbüsünde bulunulmasına rağmen başarılı olunamaması, Tepegöz kara kışının bu tip bir soğuma olduğunu akla getirmektedir. Olağandışı mevsimsel bir durumun olması, olağandışı bir varlık olan Tepegöz'le

ortaya konmuştur. Şüphesiz ki bu vakanın tarihi kestirilemez. Dede Korkut Hikâyelerinin mitolojiden İslamiyet'in kabulüne uzanan bağlamında her bir hikâyenin mitolojik, destanî ve giderek daha gerçekçi kıyafetlerle yeniden giydirildiği görülmektedir. Bu nedenle, destanlar da tabakalı yapıya sahiptir.

Küçük Buzul Çağı; bu çağda yaşayan insanları sadece iklim anormalliklerine, kuraklıklara ve kıtlıklara dayanmaya zorlamakla kalmamıştır. Aynı zamanda; sosyal huzursuzluğun, halk isyanlarının ve komşu devletler arasındaki şiddetli çatışmaların da oluşumuna hizmet etmiş ve *nüfuslarda ciddi düşüşlere* neden olmuştur. Şüphesiz ki iklim değişikliği, sosyal ve politik ayaklanmaları tetikleyen tek faktör değildir. Fakat iklimsel anormallikler; halk isyanlarının, kentsel ayaklanmaların ve devletlerin çöküşünün tetiklendiği durumları şekillendirmiş hatta bazı durumlarda ölümcül bir şekilde ağırlaştırmıştır (CHO, 2014). İnsan sağlığını kötüleştirmesi, ölümlere neden olması, halkı tükenme noktasına getirmesi, Kapak Han adındaki kadının Basat'a son evladını da kaybetmemek için şikâyette bulunması Tepegöz kışının *sosyal* boyutunu ortaya koymaktadır. İsyan kapıdadır. Milletlerin hafızalarında derin izler bırakan kıtlık, savaş gibi unsurların iklimle ilişkisi görüldüğünde bu unsurların etkilerinin edebi metinlere yansımaması düşünülemez.

Tepegöz, Oğuz'u tamamen yok ettikten sonra *Salahane Kayası*'nda kendini öldürmeyi planlamıştır. Ecelini kendi belirlemiş, bir başka varlığın bunu başarabileceğini tasavvur etmemiştir. Bütün Oğuz'u "yeniden doğanına" varıncaya kadar kırdıktan sonra kaçmak istediği, yaşadığı yer "Salahâne Kayası"dır. Metnin bağlamında, bu yer adının seçimi son derece isabetlidir. Mezbaha anlamındaki "Selh-hâne"nin galat olarak kullanımı "salhane"dir. Tepegöz günlük olarak iki insan, beş yüz de koyun yemektedir, mekân adeta mezbaha işlevindedir. Yunanca tópos "yer" ve ónoma "ad" sözcüklerinden oluşan "Toponimi" yer adları bilimidir (Səfərlı, 2013: 1). Toponiminin araştırma alanı adların menşeleri ve verilme süreçleri olduğundan; coğrafya, tarih, sosyoloji, jeoloji, arkeoloji, folklor, botanik, antropoloji, dil bilimi gibi pek çok bilim dalıyla ilgilidir. Bayburt ilinin eski adıyla "Çençül" günümüzdeki adıyla Sırataşlar Köyü; konumu, yeryüzü şekilleri ve iklimi nedeniyle Tepegöz hikâyesiyle ilgili görünmektedir. Çençül, yaylası da olan bir köydür ve yaylanın köye uzaklığı 7 km'dir. Civarda Dumlu, Kılıçkaya, Seydiyakup, Cumavank gibi pek çok yayla yer almaktadır. Sırataşlar Köyü'nde "Salahana Kayası" adında bir kaya yer almaktadır (Bkz. Fotoğraf 2, 3). 16. yüzyıl tahrir kaynaklarında da köy iki kısım olarak: Çençül-ü Ulya (Kılıçkaya) ve Çençül-i Sufla (Sırataşlar) şeklinde (Miroğlu, 1975: 22), bugün de halkın kullandığı eski adıyla görülmektedir. Bu durum, Salahana Kayası adlandırmasının da çok eski zamanlardan beri var olduğunu düşündürmektedir. Kaya, dağın tepesinde asılı kalmış gibi durmakta ve ilgi çekmektedir. Salahane sözcüğü, Bayburt, Erzurum, Kars ağızlarında da "salahana" olarak geçmekte ve "başıboş, avare, tembel, aymaz" anlamlarında (Gemalmaz, 1995) kullanılmaktadır. Kayanın "bağlanmamış, serbest bırakılmış" duruşu bu anlamları çağrıştırmaktadır.

e-ISSN 2791 https://www.folkloredebiyat.org

Fotoğraf 2 Salahana Kayası ve Bayburt-Of yolu

Fotoğraf 3 Salahana Kayası (Fotoğraf: www.bayburtmedya.com)

Hikâyedekiyle benzer şekilde Salahana Kayası'nın etrafında mağaralar yer almaktadır (Bkz. Fotoğraf 4, 5, 6). Dağın hemen yanından yol geçmektedir, yolun yanında ise bir pınar akmaktadır (Bkz. Fotoğraf 7, 8). Dağa köy sakinleri "Şaban Kaya Dağı", pınara "Hanın Deresi" (Kılıçkaya Deresi) kayaya ise Salahana Kayası'nın yanı sıra "Gugultaş" demektedirler. Bayburt'tan Çaykara ve Soğanlı istikametine giden bütün araçların yakınından geçtiği bu yer, kadim bir yolun üzerindedir. Kışların sert geçtiği, 2-3 metre kar kalınlığından bahsedilebilen Bayburt ve köyleri, ancak *yaylak* için uygundur.

Fotoğraf 4 Salahana Kayası ve mağaralar (Fotoğraf: https://www.bayburtpostasi.com.tr/)

Fotoğraf 5 Şaban Kaya Dağı'nda bir mağara (Fotoğraf: Tuğba Akkoyun Koç, Onur Bayram)

Fotoğraf 6 Mağaranın iç görünümü (Fotoğraf: Tuğba Akkoyun Koç, Onur Bayram)

Fotoğraf 7 Kılıçkaya Deresi (Fotoğraf: Mustafa Hakan Akkoyun)

Fotoğraf 8 Kılıçkaya Deresi (Fotoğraf: Mustafa Hakan Akkoyun)

On üçüncü yüzyılın sonlarına doğru yayımlanan ve büyük yankı uyandıran Marco Polo Seyahatnamesi'nde bölgeye dair veriler bulmak mümkündür. Eserde Bayburt'tan bahsedilen kısım, bölgenin önem ve işlevine ışık tutar:

"Trabzon'dan Tebriz'e giderken yol üstünde büyük bir kale var: Bayburt. Bu şehir de gümüş madenleriyle ünlü. Yazları doğuda yaşayan göçebe Türk obaları buralara geliyor. Sebebi de şu: iklim yazları çok güzel, hayvanlar için de yemyeşil ovalar ve meralar var. Türkler, çoğunlukla yazı bu bölgede geçiriyorlar. Kışın ise iklim çok sert olduğu için Türkler güneye daha ılık bölgelere göç ediyorlar. Kışları çok karlı geçiyor, dondurucu soğuk oluyor, işte bu yüzden Türkler kış başında hayvanlarını alıp, bol meralı ve yumuşak iklimli yerlere çekiliyorlar." (Polo, 1979: 21)

Yazları Bayburt ve yaylalarında geçirenlerin *kışlak* tercihi genellikle "Çaykara" ve civarı olmuştur. Bayburt'un daima işlek ve önemsenen bir geçiş bölgesi olduğu anlaşılmaktadır. Salahana Kayası'nın yer aldığı Sırakayalar Köyü ve ardından gelen Kılıçkaya Köyü bu güzergâh üzerindedir. Çaykara'daki Ogene Vadisi (Karaçam-Köknar Vadisi) Bizans Vaka Kayıtçısı Prokopius'un tuttuğu MS 530 tarihli kayda göre; Trabzon'un güneyi, Bayburt ve Gümüşhane'yi ele geçirerek yerli halkı (Tzanileri) Hıristiyanlaştırmak isteyen II Justinyen'in seferinde adına rastlanan, geçtiği yerler arasındadır. Okene/ Ogene; set vazifesi gören iklimi, kısıtlı da olsa tarım alanları nedeniyle 1500 yıldan beri kışlak olarak kullanılagelmiştir. Prokopius'un kaydında Soğanlı Dağlarını aşmak için kullanılan rotada (Bkz. Fotoğraf 9) Bayburt, Aydıntepe (Bayburt'un ilçesi, eski adıyla Hart) ve Ogene geniş yer tutmaktadır. Ro-

e-ISSN 2791 https://www.folkloredebiyat.org

tanın yeryüzü şekilleri bakımından zorlu oluşundan ve Justinyen'in gereken yerlerde ormanları kestirip yaptırdığı atların geçebileceği yollardan bahsedilmektedir (Zehiroğlu, 2000).

Fotoğraf 9 Prokopius'un muhtemel Trabzon güzergâhı (Zehiroğlu, 2000)

Kışlak; Solaklı Deresi-Uzungöl yolundan sağa ayrılan, Çaykara'ya 25 km uzaklıkta olan Karaçam, Köknar ve Uzuntarla Mahallelerinden oluşan, iki vadili bir yerleşim alanıdır. Karaçam-Köknar Vadisi (Ogene); eski zamanlarda Of, Çaykara veya Dernekpazarı'ndan çıkan bir yolcunun ya da yük hayvanının Solaklı üzerinden Bayburt'a ulaşacağı en kısa at-patika yoluydu (Bkz. Fotoğraf 10). Bilhassa Karaçam-Köknar köylerinden yaylalara, Bayburt'a, Dumlu Köyü'ne giden vatandaşlar Derebaşı virajının solundaki vadi yamaçlarından geçen eski at yolunu kullanırlardı (Erüz, 2018). Tepegöz, Oğuz ilinden kovulunca peri annesi ona onu koruyacak bir yüzük vermiştir. Yüzüğüyle gücünü artıran Tepegöz için metinde "Oguzdan çıkdı, bir yüce taga vardı, yol kesdi, âdem aldı, böyük harâmî oldı." (110b/13-111a/2) denmektedir. Yüce dağın Şaban Kaya Dağı olduğu düşünülürse, karın/ kışın geçit vermediği ve dağ yolunun kesildiği anlaşılır. Bu yol, kışlağa gitmektedir ve dağın yanından geçmektedir.

e-ISSN 2791

Fotoğraf 10 Sırataşlar-Köknar yürüyüş yolu

Sonuç

Dede Korkut Hikâyeleri'nin yoğun içeriğine rağmen dilinin anlaşılırlığı sehl-i mümteni özelliği göstermektedir. Metinlerin ilk tabakaları, genel okur tarafından rahatlıkla anlaşılabilmektedir. Sözcük seçimlerinin, sözcüklerin kullanıldıkları yerlerin, cümlelerin, cümlelerin sıralanışındaki düşüncenin çeşitli yöntemlerle incelenmesinden; metinlerin farklı disiplinlere göre değerlendirilmesinden çeşitli bulgulara ulaşılabilmektedir. Kültürel kodlarını dillerine nakış nakış işleyen Türklerin, bu kodları dünyada taşımadıkları coğrafya yok gibidir. Gittikleri yerlere, geldikleri yerlerin; dağ, nehir, geçit gibi tabiat unsurlarının adlarını da taşımışlardır. Bu, hem yeni yerin toplumca benimsendiğini hem de neden Türk dünyasında aynı ada sahip birden çok yeryüzü şeklinin olduğunu ortaya koyar. Taşımalar neticesinde durum ve olaylar da bulunulan mekâna adapte edilmektedir. Bu nedenle özellikle mitolojik öykülerde ve destanlarda kahramanların, olayın değiştiği/ yer değiştirdiği görülebilir. Tepegöz hikâyesinde aslında tüm insanlık için ölüm-kalım meselesi olabilecek iklimsel soğumanın Oğuzlar üzerindeki etkisi görülmektedir. O denli çetin bir kış geçirilmiştir ki sağlığı tehdit eden bu durumdan önce emzikli anneler, sonra çocuklar etkilenmiştir. Şartlar ağırlaştıkça ölümler artmış ve soğuk hava toplumun her kesiminden insanı etkilemeye başlamış, toplu ölümlere yol açmıştır. Olumsuz hava koşullarından etkilenenler sadece insanlar da değildir, Türklerin yaşamının başat unsurlarından küçükbaş hayvanlar da ölmektedir. Zira yaylaklara gitme zamanı gelmiş, yaylağa göç Tepegöz

e-ISSN 2791 https://www.folkloredebiyat.org

yüzünden defalarca engellenmiştir. Hayvanlar için stoklanan yiyecekler de bitmiş olsa gerektir, yaylağa göç taze otla birlikte sürülerin devamlılığını sağlayacaktır. Tepegöz'e günde beş yüz koyun ve iki insan feda edilmektedir. Bu iki insan, ailelerin çocuklarından birini feda etmesi yoluyla nöbetleşe verilmektedir. Böylelikle hem neslin devamlılığı tehlikeye düşmekte hem fakirleşilmektedir. Toplum açlıkla, soğukla mücadele etmekten yok olma noktasına gelmiştir. Bilhassa kahramanlık içeren destanlarda görülen ortak sorun; destan toplumunun yok olma eşiğine geldiği yahut mücadelede başarısız olduğu, çoğunlukla, insan dışındaki bir unsurla başa çıkmaktır. Kahraman, ulusunun hayatta kalması için gereken engeli aşandır. Karşıdaki engelin insan dışındaki bir unsur oluşu; fizikî, davranışsal anomaliler içeren varlıklarla simgelenmektedir. Dede Korkut Hikâyeleri'nin ilk ne zaman söylendiği bilinememektedir, fakat o karanlık zamandan beri, Oğuzların başlarına gelen her kış felaketinin Tepegöz yahut devler üzerinden simgelenerek taşındığı uzak bir ihtimal değildir. Kullanılan yer adları ve metindeki başka verilerin de desteğiyle, en azından hikâyenin yazıya geçirildiği döneme yakın zamanda müthiş bir kışın Bayburt'ta yaşandığı düşünülebilir. Bu hikâyede doğrudan adı geçmese de Bamsı Beyrek Boyu'nun ana mekânlarından biri Bayburt'tur. Salahana Kayası ve Bayburt'un konumu hikâye atmosferine uygun düşmektedir.

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı

Bu makale tamamıyla özgün bir araştırma olarak planlanmış, yürütülmüş ve sonuçları ile raporlaştırıldıktan sonra ilgili dergiye gönderilmiştir. Araştırma herhangi bir sempozyum, kongre vb. sunulma-mış ya da başka bir dergiye değerlendirilmek üzere gönderilmemiştir.Makale, Bayburt Üniversitesi Etik Kurulu'ndan 13.04.2022 tarih ve 05/91 sayılı kararla uygunluk raporu almıştır.

Research and Publication Ethics Statement

This is a research article, containing original data, and it has not been previously published or submitted to any other outlet for publication. The authors followed ethical principles and rules during the research process. In the study, informed consent was obtained from the volunteer participants and the privacy of the participants was protected.

Yazarların Makaleye Katkı Oranları

Bu makaledeki birinci yazar % 100 düzeyinde çalışmanın hazırlanması, veri toplanması, sonuçların yorumlanması ve makalenin yazılması aşamalarına katkı sağlamıştır.

Contribution Rates of Authors to the Article

The first author in this article contributed to the 100% level of preparation of the study, data collection, interpretation of the results and writing of the article.

Destek Beyanı

Bu çalışma herhangi bir kurum veya kuruluş tarafından desteklenmemiştir.

Support Statement (Optional)

There is no conflict of interest between the authors of this article.

Acknowledgement (Optional)

Çıkar Beyanı

Çalışma hazırlanırken; veri toplanması, sonuçların yorumlanması ve makalenin yazılması aşamalarında yazarlar arasında herhangi bir çıkar çatışması durumu söz konusu olmamıştır.

Statement of Interest

There is no conflict of interest between the authors of this article.

Kaynakça

Akkoyun Koç, T. (2020). Saha (Yakut) büyü masallarından "Çaaçahaan" ın öz-biçim ve söylem açısından tahlili. *Hars Akademi Uluslararası Hakemli Kültür Sanat Mimarlık Dergisi, 3*(5), 150-180.

Bilgili, N. (2019). *Türk mitolojisi* (5. b.). Kripto Kitaplar.

Bindaş, E. (2016). *Karaçay Malkar Türkçesinde hayvan (kuş) isimlerinin kuruluşu ve Türkiye Türkçesiyle karşılaştırılması* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü.

Biray, N. (2013). Bugün hava nasıl olacak? - Halk bilgisine dayalı takvim ve hava tahmini: "Kazak Türkçesi örneğinde". *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Türkoloji Dergisi, 2*(20), 1-30.

Büyükkantarcıoğlu, N. (2006). Söylemden ideolojiye: Eleştirel söylem çözümlemesi. (A. Kocaman Ed.), *Dilbilim temel kavramlar, sorunlar, tartışmalar* içinde (101-113). Dil Derneği.

Ciner, A.,& Sarıkaya, M. (2013). Buzullar ve iklim değişikliği: Geçmiş, günümüz ve gelecek (V. Ediger Ed.) *Türkiye'de iklim değişikliği ve sürdürülebilir enerji* içinde (19-48). İstanbul: ENİVA-Enerji ve İklim Değişikliği Vakfı.

da Silva, A. (1987). Epic theory of discourse. *Formação épica da literatura Brasileira.* İçinde Paco: Elo.

Ercilasun, A. ve Akkoyunlu, Z. (2015). *Kaşgarlı Mahmud Dîvânu Lugâti't-Türk: giriş-metin-çeviri-notlar-dizin* (2 b.). Türk Dil Kurumu.

Gemalmaz, E. (1995). *Erzurum ili ağızları, inceleme-metinler-sözlük ve dizinler.* Türk Dil Kurumu.

Genç, R. (1997). *Türk inanışları ile milli geleneklerinde renkler ve sarı-kırmızı-yeşil.* ADTYK Atatürk Kültür Merkezi.

Girişgin, A., Koçak, S., Gül, M. ve Cander, B. (2006). Hipotermi ve lokal donmalar. *Sürekli Tıp Eğitimi Dergisi, 15*(3), 45-50.

Gönençgil, B. (2017). *Küresel iklim değişikliği ve atmosferik afetler*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi.

Gönençgil, B.,ve Vural, G. (2016). Çevre tarihi açısından küçük buzul çağı ve sosyal etkileri. *TÜCAUM Uluslararası Coğrafya Sempozyumu*, 10-25. Ankara.

Günay, D. (2013). *Söylem çözümlemesi.* Papatya.

İnan, A. (1948). Göçebe Türk boylarında evlâtlık müesseseleriyle ilgili gelenekler. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi, VI*(3),127-137.

Kafesoğlu, İ. (1987). *Türk bozkır kültürü.* Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü.

Karaman, K. (2010, Mayıs). Ritüellerin toplumsal etkileri. *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi,* (21), 227-236.

Miroğlu, İ. (1975). *XVI yüzyılda Bayburt sancağı.* Anadolu Yakası Bayburt Kültür ve Yardımlaşma Derneği.

Özdemir, M. (2004). İklim değişmeleri ve uygarlık üzerindeki yansımalarına ilişkin bazı örnekler. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 6*(2), 1-20.

Özkan, A. R. (2002). *Yeni Türkiye yayınları Türkler özel* say*ısı, III*, 427-433.

Polo, M. (1979). *Marcopolo seyahatnamesi* (Cilt I). (F. Dokuman, Çev.) Tercüman Gazetesi.

Səfərlı, F. (2013). Ortaçağda Nahçivan'da Sufi tarikatlarının faaliyetlerini gösteren yer adları (M. Kemaloğlu, Çev.) *Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi, II*(3), 1-15. doi:10.7596/taksad.v2i3.214

Sepetçioğlu, M. N. (1998). *Karşılaştırmalı Türk destanları* (6. b.). İrfan.

Tezcan, S.,& Boeschoten, H. (2001). *Dede Korkut Oğuznameleri.* Yapı Kredi.

Zehiroğlu, A. (2000, Ağustos). Prokopius'un Trabzon seyahati. *Tarih ve Toplum* (200).

Elektronik kaynaklar:

Ayverdi, İ. (t.y.). "*Pınar"*. (Kubbealtı Akademisi Kültür ve Sanat Vakfı) Kubbealtı Lugatı, Erişim tarihi 13.09.2020, http://lugatim.com/s/p%C4%B1nar

Bozkurt, N. (2007). "*Peri"*. (TDV İslâm Araştırmaları Merkezi) TDV İslâm Ansiklopedisi, Erişim tarihi 05.03.2020, https://islamansiklopedisi.org.tr/peri

CHO, J.-H. (2014, Ocak). The Little Ice Age and coming of the anthropocene. *Asian Review of World Histories, 2*(1), s. 1-16., Erişim tarihi 25.04.2020, http://dx.doi.org/10.12773/arwh.2014.2.1.001

Çobanaldatangiller, 2020. wikipedia, Erişim tarihi 10.04.2020, https://tr.wikipedia.org/wiki/Çobanaldatangiller

Erüz, C. (2018, Temmuz 23). Bir Derebaşı virajları faaliyeti, Erişim tarihi 21.09.2019, https://www.facebook.com/groups/dogatarih/permalink/1934522166599397/

Karataş, A. (2015). *Caprimulgus europaeus - çobanaldatan*. Biyologlar, Erişim Tarihi 15.05.2019, https://biyologlar.com/caprimulgus-europaeus-cobanaldatan

Bu eser Creative Commons Atıf 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır. (This work is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International License).

e-ISSN 2791 https://www.folkloredebiyat.org